

не: доброволно или под натиск е дал показания; как се е държал по време на следствието и процеса; кое е героично и кое човешко; що е смелост и що е страх; кое е истина и кое измислица; реалност и мит, факт и фикция; има ли разминаване между личност и идеал, между идеал и действителност, между слово и дело?

И на безчет още въпроси, чиито отговори нямаме право да класифицираме с лека ръка – не само заради Вапцаров (ами ако бяхме на негово място?! – заради себе си.

Инак как ще продължим да бъдем човечи.

И в това е третият разстрел, пред който наравно с Вапцаров сме изправени и ние. Всички.

Бог да ни е на помощ!

П.П. След "Третият разстрел" за Вапцаров вече не може да се пише както досега.

13-14.IX.1992 г.

(ИЗ ДНЕВНИКА)

На 13 юли помолих Свиленов да звънне отново на секретарката на министър Соколов – все още не идваше разрешението отговор на молбата ми да ползвам архива по дело 585/1942. На 14 юли следобед секретарката ми позвъни сама: получено е разрешението с подпис на министъра. Още утре мога да ида с паспорт в приемната на ъгъла на "Шести септември" и "Гурко". Утре не мога – отговорих, но в другиден – в четвъртък, 16 юли "съм там".

На 16, в 9,50 ч. – пет минути след уговореното време, бях там. Дежурният старшина ми каза да се обадя по вътрешния телефон в читалнята. Нямахме никой. Тогава взе да звъни където трябва сам: разрешението било при него. И то още от 7 юли. Даде ми пропуск и влязох през централния вход, "до льовете". Показа се, че библиотекарката била на кафе. Полицаят ми препоръча да се поразходя. Отскочих до Военноиздателския комплекс "Св.Георги Победоносец" – и какво да сторя – пих и аз едно кафе.

Към 10,15 часа бях отново на пропуска – библиотекарката се върнала. Влязох в читалнята.

Вълнението ми се усили: все пак бях първият след 10.XI., който се докосва до цялото дело.

Преги да ми даде осемте тома, библиотекарката ми връчи правилника за ползване на архива. Той е от 1991 г. и е подписан от предишния министър. Попънних подадения ми формуляр и получих делото. От разговор с Костадин Кюлюмов във в. "Поглед" знаех, че преди мен делото е проучвано от Георги Марков. Разгърнах папката на том I. В справката – кога, кой, за какво е ползвал този том – нямаше името му. Четеше се ясно единствено името Г.Маголев. В справката на том II видях името и подписа на Георги Марков – може би единственото писмено свидетелство от него в архива на МВР – с дата 6.II.1969 г., "за написване пиеса, извлечения 149 стр.". За същата цел

Г.Марков е ползвал и том V – съдържащ показанията на Вапцаров, в том II са протоколите от съдебния процес на 6 и 23 юли. Том V е ползван още от Н.Белоусов – 2.VII.1967, с извлечения от лист 173 до 187 и лист 78; на 18.XI.1967 – за филма "Главнокомандуващият" – режисьор П.Павлов, лист 149 и 150; 21.VI.1974 – М.Буджашка – за експозицията "Гарнизонното стрелбище". Види се, след Г.Марков най-много знае Н.Белоусов, но и той е чел само определени страници. Няколко пъти повече и от двамата, взети вкупом, имах право да прочета аз.

В този първи ден – 16 юли, четвъртък – от 10,30 ч. до 12,20 и от 13,40 до 17,20 процедурирах грубо всичките осем тома. Оставаха ми още два. Обещах да дойда в петък следобед, но не успях – не ми стигна времето.

Пред страниците, които ме интересуваха, сложих листчета – знак да ми бъдат извадени на ксерокс – том VI, VII и VIII.

Отделни страници са лепени със скоч, за да не се разпагнат, по други е подчертавано с молив и мастило (от следователите, съдиите, "читателите" след 9.IX., защото делото е било веднага иззето от представителите на новата власт), поправяни са буквени грешки, цели думи, задрасквани са грубо имена на свидетели и подсъдени – оттук личат равнището и целите на "читателите" след 9.IX., липсват части от някои документи – откъснати набързо и безцеремонно, срещат се донесения без автори – извадени са от папките цели страници. Ровено е некултурно, според мен – заличавани са следи. С една дума – делото е "тарашено" след 9.IX.

По-важни изводи след първото отгоре-отгоре четене:

– Не е вярно, че Партията е пожертвувала поета. Имало е изрично указание в конспиративната дейност да не се привлича интелигенцията, а по-обикновени хора.

– Ако се изразим с днешния език: Вапцаров е бил аутсайдер – и в живота, и в литературата. Съгласил се е да влезе в играта още при първата покана за танц. По това време е безработен. Ако работи – работи – работата ще пречи на конспиративната му дейност: пътувания и срещи извън и в столицата. Ако се занимава само с конспирация, няма да има средства. Затова, по признание и на двамата (Радоинов и Вапцаров), първият е плащал на втория в началото по 200-300 лв. на седмица, а после по 2000 лв. на месец.

– Вапцаров е притежавал лично оръжие – пистолет с патрони, обменял в долари, предадени му от Радоинов, а след обмяната е давал левовете за закупуване на оръжие и взривни материали за отделните конспиративни групи.

– Давани са му франкове и грахми, които по нареждане също е обменял, за същите цели; посредник, макар за кратко, е бил Младен Исаев, но след арестуването му, при процеса на негова страна застава целият писателски съюз (дори му наема адвокат), изданията, в които е печатал.

Исаев успява да докаже, че е невинен – дава неверни показания, потвърждава ги пред съда, убеждава го (с препоръки, копия от стихотворения и репортажи, командировки, награди и пр.), че е добър патриот и лоялен гражданин.

Зад Вапцаров не стои никой.

– Георги Минчев, Вапцаров и Антон Иванов признават всичко или почти всичко пред следствието. Отричат част от показанията едва пред съда, когато е късно. Чак пред съда Вапцаров предлага за свидетели Бааряна, Щъркелов, Минков, Вл.Полянов и търси подкрепата им за доказване на писателска значимост, но е късно и безполезно.

– За отбелязване е, че по-малко замесените в конспирацията (но все пак замесени), включително Бойка и Борис Вапцарови, дават неверни показания (така постъпват и най-многоопитните). Б. Вапцаров заедно с неколцина още е бил задържан, изпратен на лагер и освободен още преди процеса.

– Вероятно цялата одисея трябва да има и една последна част – "Борбата свърши – върнете ми доларите". Такъв конкретно е случаят със семейство Междуречки (след 9. IX. те правят няколко преценки за обезпечаване от държавата на конфискуваната от полицията валута, която при това е на Партията, а не лична), както и с молбите за социална помощ от лежалите в затвора по същия процес, повече забъркани в кашата, отколкото съзнателни конспиратори. То, ако бяха големи прегрешенията им, нямаше да ги пращат по затворите, а по стрелбищата. Но след 9. IX. лека-полека те създават поводите за признаване на заслуги в борбата и са първите птички от бъдещата привилегирована класа на активните борци.

– Само по себе си делото не е като че ли толкова интересно, едва ли ще даде възможност за драматургичен конфликт (нали Георги Марков е написал пиесата "Комунисти"), дори самите факти за конспиративно умение не са толкова поразяващи. Стражарите са били по-добри от апашите. Би могло да е по-ефектно тълкуването им, особено ако е безпристрастно и обективно, защото ще развенчае куп лъжи. По-страшна е "агресията" през миналите четиридесет и пет години върху общественото мнение, вътълпената ни представа, че комунистите са твърди, издръжливи, монолитни свръхчовеци. И оттам – ако не си такъв – си прегател. Само съобразно този фалшификат, тази спекулативна логика Вапцаров е такъв.

– Време е най-после и "героя", "бореца" да видим просто като човек, за да се уверим, че е нормално, щом полицията знае всичко (или почти всичко) предварително – нямаш друг изход освен признанието. Ами ако е имало и мъчения?!

Това са първите ми впечатления и изводи, без да съм прочел подробно показанията, обвинителния акт и стенограмата от процеса. Ако те се потвърдят: може би някой ме е насочвал да чета избирателно.

Утре рано продължавам.

18-19 юли, събота и неделя

ПРЕДИ ДА ТРЪГНЕМ

Може би читателят, прочел втория откъс от дневника, ще си рече: изгърмя си патроните, авторе. Нататък е безинтересно.

Навярно е прав за себе си: затрупани сме от вестници. Къде ти време да се вгледаш в подробностите. Ориентирал се в главното, другото не ти трябва.

Читателю, не искам да ти се бъркам, да ти влияя, да ти внушавам. На всичко това бе подложен десетилетия, подложен си и днес. Но ако търсиш истината, ако я обичаш дори – не вдигай ръце. Всяка истина е предпоследна. Затова: повече от истината е пътят към нея. Ще вървим заедно, пътят е неравен, не предвещава слава, ще се спъваме